

ANNO DOMINI DCCXLI.

S. GREGORIUS III

ROMANUS PONTIFEX.

NOTITIA HISTORICA IN S. GREGORIUM PAPAM III.

(Lib. Pontif. ex. var. edd.)

^a Gregorius tertius, natione Syrus, ex Patre Joanne, ^b sedit annos decem, ^c menses octo, dies viginti. Vir mitissimus et valde sapiens, in divinis Scriptoris sufficienter instructus, Græca Latinaque lingua eruditus, psalmos omnes per ordinem memoriter retinens, et in eorum sensibus subtilissima exercitatione limatus. Lingua quoque in lectione polita, exhortator omnium bonorum operum, plebique florentissime salutaria prædicans, fidei catholice et apostolice ^d immutabilitate conservator, peren-

^a Cod. Luc., menses IX, dies XII; al., dies XXV; al. menses VIII, dies XXIV.

^b Al., immutabilitate.

^c Cod. Luc., erga inopum provisionem.

^a 1. Gregorius. Anno 731, die 16 Februarii electus est Gregorius III. Pontifex optimus, quem sanctus Bonifacius Germanorum apostolus semel per legatos, semel proprio ad Urbem accessu de rebus fidei contra gentiles et hæreticos propagandis consuluit. BIN. et LABB.

2. Gregorius. Post diem 11 Februarii constanter, ut vidimus, tributam morti sancti pontificis Gregorii II, vacavit sedes dies 35, ut habent tres Catalogi Colbertini et Veronensis, Codicesque omnes tum nostri tum Ambrosiani, præter quartum, qui cum vulgatis, Freheriano altero et Cavensi habent mensem 4, dies 5. Hos Pagius vult cum primis concludere, at non vidit quod mensem enumerando, dies scilicet 2 Martii ac dies quinque, sexta decima ejusdem mensis occurrit ordinationi haud convenientem, quia in feriam VI incidit: contra vero ob bidui spatium, quod Februario deest, si 37 numerentur, ad diem 18 Martii pervenitur, nempe Dominicam G lit. Dom. indicatam, qua sanctus Gregorius III ordinatus fuit; idque anno emortuali prædecessoris 731. — Equidem dies tredecim aut ex interpontificio, aut ex tempore quo sedit Gregorius, expungendos videns, die basi nunc juxta quintum et septimum Catalogos interpontificium facerem dies 22, ita ut ordinatum dicere Gregorium die 4 Martii, tempus enim sedis, quod in plerisque Cold. et Catalogis legitur ann. 10, m. 8, d. 24, mirifice expletur die 28 Nov. Ann. 741, ejusdem emortuali; an potius cum Pagio sequens Catalogum Reginonis ex 24 diebus ad sedem pertinentibus, facerem 11. At cum viderim, monumentum non adversari ullum undecumque ille tredecim auferantur ac præterea instantanter numerari eosdem animadvertitur, quippe quos passim legere est 9, 12, 20, 22, 25, 24 et 23, idcirco Reginonem cum Pagio præferendum sum ratur. Iluc accedit quod Regino floruit decimo

niter sua monita, corda fidelium corroborans, orthodoxæ fidei æmulator, ac defensor fortissimus, paupertatis amator, et ^a erga inopes provisor non solum mentis pietate, sed studii sui labore sollicitus, captivorum etiam redemptor, orphanorum quoque et viduarum largitor, necessaria tribuens, amator religiositatis ^b in Christiana norma, et religiose volentibus vivere, et Dei timorem ^c habentibus in suis præcordiis ^d dilector existens, Deo favente pervenit ad sacrum ordinem præbyteratus. Quem viri Ro-

VARIANTES LECTIONES.

^a Cod. Luc., et Christianæ normæ.

^b Cod. Luc., habere.

^c Cod. Luc., director.

VARIORUM NOTÆ.

B sæculo ineunte; exscriptores autem Catalogorum duodecimo et quarto decimo, quorum septimus ut plurimum mendosus deprehenditur; quintus autem aperte indicat, exscriptorem non esse assecutum notas apographi; nam interpontificio hujus simili dierum 35 occurrente, iterum videre est d. 22. — Quæ cum ita sint, Gregorius igitur III ob instaurationem ecclesiarum Urbis, et continuatam sacrarum imaginum defensionem, æque ac prædecessor memorabilis; dum astaret, obsequii causa, ejusdem funeri, ab omnibus divina inspiratione pernotis, ut ait Anastasius, electus fuit (Vide infra notas Pagii). Idemque ordinatus die 18 Martii post interpontificium 35 dierum, anno 731. Ecclesiam turbulentissimis temporibus rexit, usque ad IV Kalendas Decembres, sive 28 Novembris, cum, ut est in Martyrologiis, obiit supremum diem anno 741, postquam sedisset annos 10, menses 8, dies 11. Ejus autem obitum spatio unius mensis præcessit Caroli majoris domus Franciæ: Cujus filii, ait annalista Pithæanus, Carlmannus et Pippinus, sub obtentu marjordanatus totius Franciæ regnum suscipiunt, et inter se dividunt. Quorum ego epochem libenter constituo ob præclara regum Francorum merita erga apostolicam sedem, quæ ab eodem Pipino Caroli filio duxerunt originem. Cætera ad Gregorium spectantia lege in seq. not. ad Zachariam. GENNOS.

3. Gregorius III, Joannis filius, Syrus, S. R. E. presbyter cardinalis, imperatore Leone III, Isauro, sedit annos decem, menses octo, dies 24. Creatus III Nonas Martii, consecratus XV Kal. Aprilis, anno 731 omnium consensu pontificatum iniit. CIACONOS.

^b Sedit annos 10, menses 8, dies 20. Anno 741, IV Kal. Decembris defunctus, post decennium mensibus 19 et diebus 12 sedisse recte scribit Baronius ann. prædict. BIN. et LABB.

mani seu ^a omnes populi a magno usque ad parvum A divina inspiratione permoti, subito eum, dum ejus decessor de hoc sæculo migrasset, ^a dum ante feretrum in obsequio sui antecessoris ^b esset intentus, vi abstollentes in pontificatus ordinem elegerunt.

Fuit autem temporibus Leonis et Constantini imperatorum, ea ^b persecutione grassante quæ per ipsos mota est ad depositionem et destructionem sacrarum imaginum Domini nostri Jesu Christi et sanctæ Dei Genitricis, sanctorum apostolorum, omniumque sanctorum et confessorum, pro quibus ^a isdem sanctissimus vir, ut ab hoc resipiscerent ac se removerent errore, ^c communitoria scripta ^b vigore apostolicæ sedis instituta, quemadmodum et sanctæ memoriæ decessor ipsius direxerat, misit per ^d Gregorium presbyterum. Qui humano ductus B timore, non eadem scripta imperatori porrexerat. Qui revertens, secum in civitatem Romanam reducens ipsi sanctissimo pontifici patefecit, confessus se faciens reum culpæ. Quem magna comminatione pontifex ipse voluit ab ordine sacerdotali privare. Cui ^e residente concilio, sed obsecraute tam concilii

lio quam optimatibus ut non deponeretur, sed magis isdem presbyter pœnitentiæ submitteretur. Cui imposita digna pœnitentiæ, iterum secundo eum cum eisdem litteris scriptis ad regiam direxit urbem. Sed nequiter ^f augmentata dispositio eorundem imperatorum eadem venerabilia scripta in Siciliensi insula retinere fecit, nec ad urbem regiam pertransire permisit. Sed eundem portitorem pene per annum integrum in exsilium relegavit.

Unde majori fidei ardore permotus pontifex ^g synodale decretum cum sacerdotali conventu coram sacrosancta confessione sanctissimi corporis beati Petri apostoli residentibus, cum eodem summo et venerabili papa, et archiepiscopis, id est ^h Antonio Gradensi archiepiscopo, Joanne ⁱ episcopo Ravennate, cum cæteris episcopis istius Hespericæ partis numero ¹⁰ 93, seu presbyteris sanctæ hujus apostolicæ sedis, astantibus diaconibus, cum cuicunque clero, nobilibus etiam consulibus, et reliquis christianis plebibus astantibus decrevit, ut si quis deinceps antiquæ consuetudinis et apostolicæ Ecclesiæ tenentes fidelem usum, contemnens adversus eandem ve-

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., omnis populus.

² Cod. Luc., inventus esset.

³ Cod. Luc., idem.

⁴ Cod. Luc., juxta vigorem et institutionem sedis apostolicæ.

⁵ Labb. et Mansi, Georgium.

⁶ Cod. Luc., residens in concilio; al., resistente.

⁷ Cod. Luc., argumentata.

⁸ Al., Antonino.

⁹ Al., archiepiscopo.

¹⁰ In al. 93 deest.

VARIORUM NOTÆ.

^a Dum ante feretrum, etc. Gregorium Græcæ Latineque linguæ peritiam, divinarum Scripturarum scientiam, psalmodiarum, quos memoria complectebatur, intelligentiam, facundiam, fidei conservandæ studium, animi fortitudo et constantia, sapientia et mansuetudo singularis; paupertatis amor; pro redimendis captivis, orphanis, viduis egenisque omnibus sollevandis pia sollicitudo, in viros religiosos propensio, ita summo pontificatu dignum fecere, ut, teste Anastasio, Viri Romani, seu omnis populus a magno ad parvum divina inspiratione permoti, subito cum ejus decessor de hoc sæculo migrasset, dum in obsequio sui antecessoris esset intentus, vi abstollentes in pontificatus ordinem eum elegerint. Idem scribit Frodoardus in Fragmento de Romanis Pontificibus.

Insistens Patris exsequiis de funere raptus
Exiit, lectusque ad regmina summa vocatur.

Licet porro Gregorius III pontifex electus fuerit statim ac Gregorius II mortem oppellit, ejus tamen ordinatio dilata est usque ad diem 18 mensis Martii, trigesimum quintum a decessoris morte, quia ejus confirmatio petenda fuit ab exarcho Ravennatensi, qua servitute liberata est Ecclesia Romana post mortem Gregorii II, ut in Zachariæ successoris pontificatu videbitur. Ex his Anastasii et Frodoardi verbis etiam erui mihi posse videtur formulam litterarum, quas post electum pontificem clerus Romanus scribebat ad exarchum, ad iudices, ad archiepiscopum et Apocrisarium Ravennæ, quibus electionem factam referrebat, et confirmandam petebat, quæque exstat cap. 2 libri diurni pontificum Romanorum, scriptam non esse post mortem Gregorii II, ad petendam scilicet confirmationem Gregorii III, quia hic post mortem decessoris subito, et dum in obsequio sui antecessoris esset intentus, ut ait Anastasius, vel dum insisteret antecessoris exsequiis, ut scribit Frodoardus, electus est; ille vero cujus his litteris postulabatur confirmatio, post triduum tantum a morte decessoris, ut in eisdem legitur. Præterea

C tempore electionis Gregorii, sede vacante, regimen Ecclesiæ erat penes electum pontificem, non vero penes archipresbyterum, archidiaconum et primicerium notariorum, ut in Benedicto II probavimus, ideoque hanc formulam, quam Papebrochius in Conatu Chronico-Historico, in dissert. pontificatu Gregorii II subjuncta, existimans eandem nondum huc vidisse, integram recitat, longe ante Gregorium III exaratam esse verisimile crederem. PAGIUS.

^b Persecutio. Hac persecutione Æmilianus Cyprius episcopus, Basilius, Procopius Decapolita, et Theophilus monachus relegati leguntur in menologio Græcorum. BIN. et LABB.

^c Communitoria scripta. Gregorius inito pontificatu, cultum sacrarum imaginum, qui ab imperatoribus Leone et Constantino impugnabatur, sibi defendendum existimans, litteras subito ad eos scripsit, ad tam pravam opinionem abjiciendam adhortans; quas litteras Gregorius presbyter, qui pertulit, reddere præ metu persecutionis, qua his temporibus Leo imp. multos tam episcopos quam patricos, omnique generis homines, in exsilium expulsi vel neci tradidit, reddere non ausus, re infecta Romam rediit, easque ad pontificem integras retulit. Qua de causa gravissime a pontifice exceptus, fuisset etiam in synodo, ea de re Romæ celebrata, depositus, nisi intercessionem Patrum ejusdem synodi iram pontificis mitigasset; quod tamen ea conditione fecit, ut idem ipse Gregorius presbyter iterum cum eisdem litteris Constantinopolim peteret. Verum imperator eum in Sicilia retineri, scripta auferri et in exsilium amandari jussit, quæ omnia tradit Anastasius. PAGIUS.

^d Synodale decretum. Hoc constitutum synodale editum est in secunda synodo Romana a Gregorio II. Synodi illius fragmenta aliquot reservavit Adrianus I in epistola ad Carolum pro sanctis imaginibus. BENCIUS.

nerationem sacrarum imaginum, videlicet Dei, et Domini nostri Jesu Christi, et Genitricis ejus semper virginis immaculatæ atque gloriosæ Mariæ, beatorum apostolorum, et omnium sanctorum depositor, atque destructor, et prophanator, vel blasphemus existierit, sit extorris a corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi, vel totius Ecclesiæ unitate atque compago, quod et subscriptione sua solemniter universi firmarunt. Et ^a inter cætera instituta probabilius prædecessorum orthodoxorum Pontificum ^b annectenda sanxerunt.

Post peractum igitur hoc memoratum superius synodale constitutum, iterum ^b misit alia scripta commonitoria pro erigendis sacris imaginibus per Constantinum defensorem, quæ similiter ut anteriora detenta sunt. Et portitorem eorum fortissima custodia constrinxerunt pene per annum integrum. Postmodum autem vi auferentes ei scripta, et comminantes ei, post tanti temporis custodiam, cum injuriis eum remiserunt. Nam et cuncta generalitas fœlius provinciæ Italiæ similiter pro erigendis imaginibus ^c supplicationum scripta unanimiter ad eos-

VARIANTES

- ^a Al., *anathema.*
- ^b Cod. Luc., *supplicationis.*
- ^c Cod. Luc., *et stratego.*
- ^d Cod. Luc., *ad.*
- ^e Al., *filio*; Cod. Luc., *lithoparias*; al., *philopareas.*

VARIORUM NOTÆ.

^a *Inter cætera instituta.* Celeberrimum encyclicum scriptum, a synodo Romana vulgatam, reliquis pontificis decretalibus annexum fuisse, asserit Anastasius. Codicem itaque supponit existisse, in quo pontificum decretales epistolæ insererentur ad fidem faciendam, eundemque in scriniis apostolicis religiose diligenterque fuisse asservatum. Et quidem pontificis Gregorii I ævo Codex hujusmodi expetebatur in provinciis ad fidei disciplinæque vigorem retinendum. Secundinus enim monachus et inclusus petierat a Gregorio Magno decretorum pontificiorum exscriptionem; ad quem rescribens Gregorius, lib. VII, epist. 54, pag. 255, ait: *De ordinationibus vero apostolicæ sedis pontificum, utrum post beatissimum virum Hormisdam aliqua sint addita, vestra charitas ordinationes præsulum esse cognoscat.* Quoties igitur solemniora decreta aliqua evulgabantur a pontificibus, una cum synodorum, quas haberi contingeret, assensu et confirmatione ea corpori seu Codici eidem Decretalium annectebantur; quod præsens decreverat synodus. Ejusdem moris exemplum alterum recensetur in Gestis Leonis IV, ubi hæc occurrunt: *Quæ etiam capitula, ut in futurum ab omnibus illibata servarentur, post cætera decreta pontificum in sanctis canonibus jussit ascribi.* BENCINUS.

^b *Misit alia scripta,* etc. Eadem Adrianus in epistola ad Constantinum imperatorem: *In magnam tribulationem uterque Gregorius Romani pontifices per tempora sanctissimi, conjecti sunt. Sæpius etiam proavum vestræ serenitatis admonuerunt ne sineret venerandas imagines de statu suo dejici, verum illorum salutiferæ preces animus illius nequaquam commoverunt.* BIN. et LABB.

^c 1. *Hic concessas sibi columnas.* Sacrarum imaginum usum, contra Leonem scriptis defensum, etiam reipsa confirmavit, quando magni pretii, Salvatoris, Dei Genitricis, apostolorum et sanctarum virginum imagines in ecclesia beati Petri erexit. BIN. et LABB.

2. *Hic concessas,* etc. Sanctissimus pontifex Grego-

dem principes direxerunt, quæ et ipsa similiter ut anteriora ablata sunt a Sergio patricio extratico ipsius insulæ Siciliæ. Ac fere per octo menses detenti, remissi sunt, similiter cum exprobrationis injuria portitores. Et iterum faciens domus papa adhortatorias litteras pro erigendis suprascriptis sacris imaginibus, et orthodoxæ fidei firmitate, direxit per Petrum defensorem ^a apud regiam urbem, tam Anastasio, invasori sedis Constantinopolitanæ, quamque principibus Leoni et Constantino.

^b *Hic concessas sibi columnas sex onychinas volubiles ab Eutychio exarcho, duxit eas in ecclesiam beati Petri apostoli, quas statuit circa presbyterium ante confessionem, tres a dextris, et tres a sinistris juxta alias antiquas sex ^c filio pareæ, super quas posuit trabes, et vestivit eas argento mundissimo.* ^d In quo sunt expressæ ab uno latere effigies Salvatoris et apostolorum, et ab alio latere Dei Genitricis et sanctarum virginum. Posuitque super eas lilla, et ^e pharos argenteos, pens. in unum lib. ^f septuaginta. ^g Hic fecit oratorium intra eandem basilicam juxta arcum principalem ^h parte virorum, in quo

LECTIONES.

- ^a Cod. Luc. . . . , *in quibus.*
- ^b Cod. Luc., *pharos.*
- ^c Cod. Luc., *septingentas.*
- ^d Cod. Luc., *parte.*

^c *rius, non solum scriptis, sed etiam factis adversus impietatem imperatoris obnixus est in cultu sacrarum imaginum, et veneratione sanctarum reliquiarum.* Anastasius enim superius dictis addit eum imagines Salvatoris et apostolorum ex una parte, Neiparæ et sanctarum virginum ex altera in basilica sancti Petri magnifico opere erexisse; ibidemque construxisse oratorium, in quo sacras reliquias undique conquistis ad cultum condidit, sanctorumque natalitia sacris officiis et missis quotidie celebrari statuit a monachis trium monasteriorum illic Domino ministrantium: et tandem a sacerdote in ipso oratorio missas agente hanc clausulam in canone, post illa verba, *et omnium sanctorum tuorum*, dici instituisse: *Quorum solemnitas hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur, Domine Deus noster, in toto orbe terrarum, quam institutionem in eodem oratorio in tabulis lapideis conscribere fecit.* Sed hoc specialiter pro illo oratorio instituit Gregorius, atque ideo, ut notat Walfridus, cap. 22, non est canonici qui generaliter dicitur adnotatum. Cardinalis Bona, lib. III Rerum Liturgic., cap. 11, num. 2, in magno illo Missalium mss. quæ pervolvit numero, unum duntaxat se reperisse testatur in quo hæc verba ascripta sint, quod exstat in bibliotheca Barberina Cod. 1858. Similem tamen clausulam exhibere Codicem Colbertinum num. 2585, qui fuit olim monasterii sancti Dionysii in Francia, observat Edmundus Martene lib. 1 de antiquis Ecclesiæ Ritibus, cap. 4, art. 8, num. 16. In eo en. m. habetur: *Necnon et illorum martyrum quorum hodie solemnitas in conspectu gloriæ tuæ celebratur triumphus.* Cæterum has similesve additiones, interrogatus ea de re a Guillelmo abbate sancti Albani, haudquaquam improbavit Innocentius III, ut scribit Matthæus Paris in Vita Abbatis sancti Albani. De canone missæ vide dicta in Gelasio. PAGIUS.

^d *Hic fecit oratorium.* In hoc oratorio idem pontifex sanctorum omnium reliquias, quas toto orbe Christiano colligere poterat, honorifice collocavit,

recondidit in honorem Salvatoris sanctæque ejus Genitricis reliquias, sanctorumque apostolorum vel omnium sanctorum martyrum ac confessorum, perfectorumque justorum toto in orbe terrarum requiescentium. Quorum festa vigiliarum a monachis trium monasteriorum illic servantium quotidie per ordinem¹ existentia, atque² natalitiorum missas in eodem loco celebrare³ instituens⁴ in canone missæ

A hoc adjecit ita a sacerdote dicendum: *Quorum solemnitas hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur Domine Deus noster in toto orbe terrarum.*

¹ Quam institutionem in eodem oratorio tabulis lapideis conscribere fecit, in quo faciens pergulam contulit dona diversarum specierum, id est² gabathas aureas duas, alias³ saxicas numero quinque, cruces⁴ pendentes numero quatuor. Item

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., *existentium*; al., *existentibus*.

² Cod. Luc., *instituit*.

³ Cod. Luc. om. *in canone*.

⁴ Al., *axiscas*.

⁵ Al., *argenteas numero*, etc.

VARIORUM NOTÆ.

idque ideo quod a Leone Iconoclasta sanctorum reliquiarum contemnerentur. BIX. et LABB. — *Hic fecit oratorium intra eandem basilicam.* Quo crudelius impius imperator Leo Isaurus contra sacras imagines earumque cultores in Oriente deserviebat, eo impensius in Occidente sanctus Gregorius III catholicum dogma de veneratione sanctorum scriptis ac factis curabat stabilire. Semel et iterum per apocriarios comminatorias litteras dedit ad Leonem, quibus illum ab hæresi atque ab impietate revocaret. In basilica sancti Petri synodo nonaginta trium episcoporum convocata, iconomachos anathematis mucrone percussit. Salvatoris et apostolorum imagines ex una parte ejusdem basilicæ, ex altera imaginem Deiparæ, et sanctarum virginum, magnifico opere collocavit. Ibidem oratorium construxit, in quo sanctorum ipsana toto orbe conquisita religiosæ venerationis causa honorifice condidit. Erat inter hæc corpus beati Gabinii præbyteri, eique ara statuta, ad quam Sardinia et Corsica tributum quotannis mittebant. Erat etiam altare beatæ Mariæ semper virginis una cum ejus imagine Filium suscipientis. Altaria hæc persisterunt in Gregoriano oratorio ad ætatem usque Eugenii papæ III, ut testatur in Descriptione basilicæ Vaticanæ canonicus Romanus, qui tum interfuit, cum, jubente eodem Eugenio, antiqua altaria diruta fuerunt, ibique novum a fundamentis excitatum. Ut autem hoc oratorium in dies magis ac magis cœli tum ditaretur suffragio, voluit idem Gregorius natalitias eorum celebritates quotidie solennes esse sacris officiis per monachos trium monasteriorum in Vaticana basilica Deo inservientes, persolvendis. A sacerdote vero in eodem oratorio rem sacram faciente post illa canonis verba: *et omnium sanctorum tuorum*, sequentia recitari: *Quorum solemnitas hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur, Domine Deus noster, in toto orbe terrarum*; ut scribit Anastasius hoc loco, cui plane consonat Walfridus Strabo scriptor parisiensis capite 22, ubi, *Gregorius III*, inquit, *faciens oratorium in basilica beati Petri in honorem omnium sanctorum, et quotidiana ibidem officia ac missas in eorum venerationem constituens celebrari, instituit in canone a sacerdote dicendum: Quorum solemnitas hodie in conspectu tuæ majestatis celebratur, Domine Deus noster, in toto orbe terrarum; quod quia specialiter ad illam pertinet celebritatem, non est canonis qui generaliter dicitur adnotatum.* Cum enim verba per sanctum Gregorium III instituta solenniter in prædicto oratorio a sacerdote divinis operante essent dicenda, plane sequitur canonis, qui ex ipsismet Domini verbis, ex apostolicis traditionibus, atque ex institutionibus sanctorum pontificum constat, nihil omnino post sanctum Gregorium Magnum additum fuisse aut immutatum, ut optime observat non minus dignitate quam eruditione illustrissimus archiepiscopus Ravenna Hieronymus Crispi in secunda editione aureæ Dissertationis de Mysteriis evangelicæ legis, pag. 110, quæ, ad profectum illius cleri priuam concinnata, bis communi bono

est Romæ typis commissa. MAFÆUS.

B natalium martyrum sunt missæ diei sollemnis eorum ultimi agonis, quia eo die nati sunt Christo. Anastas. in Gregorio III: *In die natalitiorum eorum, id est, sanctorum apostolorum et martyrum.* Idem in Adriano: *In natali pontificis.* Ambros., sermon. 72: *Natali, sicut dicunt, imminente vindemia, natalem ejus martyrii procuramus.* Tertull. de Coron. milit., cap. 3: *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.* ALTASERRA.

¹ In canone missæ hoc adjecit. Canon missæ est sollemnis oratio, qua conficitur corpus Domini. Ordo Rom. de sacrilic. miss., cap. 12: *Orationem quam canonem sive actionem, propter regularem sacramentorum consecrationem, Romano more appellamus.* Et ita intelligendus est Gregor., lib. vii. epist. 63, *quia orationem dominicam mox post canonem dici statuitis.* Et Leo Ostiensis. Chronic. Cassin. Lib. II, cap. 94, *Cumque ad eum canonis locum pervenisset, quo virorum solent recenseri nomina.*

C ² Quam institutionem in eodem oratorio tabulis lapideis conscribere fecit, in quo faciens pergulam contulit dona diversarum specierum. Gregorius pontifex condidit oratorium juxta basilicam beati Petri, et in eo extruxit pergulam, in qua proposuit varia dona a se oblata. In ecclesiis donaria oblata proponuntur in pergula. Anastas. infr. hoc loco: *Et super eandem ab eadem cruces argenteas tres, et cætera quæ in ornamento pergulæ, seu ad vestes altaris ordinatæ sunt.* Eo alludens Tertullian., advers. Valentian., cap. 7: *Aliis atque aliis pergulis superstructis, et unicuique Deo per totidem scalas distributis.* Pergula est locus seu appendix ædium qua prospicitur in publicum. Diutino carcere multatus Fulvius tempore belli Punicæ II, quod cum corona rosacea e pergula in forum spectare visus esset. Plin., lib. XXI, cap. 3: *Lucius Fulvius bello Punico II cum corona rosacea interdus e pergula sua in forum pro-pexisset dictus est, auctoritate senatus in carcerem adductus, non ante finem belli emissus est.* Apellem tabulas pietas proposuisse in pergula, et post tabulas latuisse, ut transeuntium judicia exciperet, scribit idem lib. XXXV, cap. 10: *Idem perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus, atque post ipsam tabulam læta, vitia quæ notarentur auscultabat.* Servi etiam venum exponebantur in pergula. Plautus in Pseudolo:

Te ipsum culleo ego cras faciam deportare in pergulam.

³ Gabathas aureas duas, alias saxicas numero quinque. Gabathæ sunt patellæ cavæ ex auro, vel argento, vel ære, in quibus ardebat oleum. Anastas. in Honorio: *Fecit et gabathas aureas quatuor, pensantes singulas libras singulas.* Etymon nominis signat Papias: *Gabathu patella vas quasi cavata.* Hinc a Prasinis dicitur Phocas quasi per iuraniam gabatha, vice populi, uteretur. Anastas. in Histor.: *Phocas autem fecit circensem ludum, et Prasini conviciis eum facessere præsumperunt clamantes: In gabatha bibisti, iterum sensum perdidisti.* Est quoddam genus gaba-

crucis¹ similiter numero decem, ² amulas superauratas paria dua pendentes, fibulatoria numero quinque, coronam auream cum cruce pendentem, gemmis ornatam, super altare, patenam, et calicem aureum ³ par unum in gemmis, ⁴ aquamanile argenteum par unum. Et imaginem sanctæ Dei Genitricis diadema aureum habentem cum gemmis, ⁵ et collare aureum cum gemmis pendentibus, in aures habentes hyacinthinas ⁶ sex. ⁷ Et faciem altaris, et

A confessionem cum ⁸ regulis vestivit argento, et in tribus lateribus altaris posuit cruces argenteas tres, pensant. in unum libr. ⁹ triginta sex. Canistra argentea ¹⁰ duo. Calicem argenteum quotidianum. ¹¹ Coronulas argenteas numero quinque, et calicem ¹² argenteum unum, qui pendet in abside ipsius oratorii, et super eandem absidem cruces argenteas tres, et cætera, quæ in ornamento pergulæ, ¹³ seu ad vestes altaris ¹⁴ ordinatæ sunt.

VARIANTES LECTIONES.

- ¹ Cod. Luc., *similes*.
² Cod. Luc.; *paratum*.
³ In al. deest *sex*.
⁴ In al., *regiolis*.
⁵ Al., *xxvi*.

- ⁶ Al., *vi*.
⁷ Al., *aureum*.
⁸ Al., *seu et in veste*.
⁹ Mansi, *ordinata*.

VARIORUM NOTÆ.

tharum quæ dicuntur saxicæ vel saxiscæ. Anastas. in Benelict. III: *Gabatham saxiscam ex argento purissimo unam, pensantem libras numero tres*. Forte quasi Saxoniciæ, quod inventæ essent in Saxonia, quæ est provincia Germaniæ, ut Saxoniciæ est quoddam genus vestis, petium a gente Saxonum. Auctor *Quæst. utriusq. Testam.*, cap. 127: *Nunquid non tunica mediocri hominis, quamvis munda, imperatori tamen sordida et illicita est, similiter et Saxoniciæ senatori*. Vel quia venibant et liebant Romæ in vico Saxonum. Unde Urbe fuit vicus Saxonum, cuius meminit Anastas. in Leone IV: *In ipso pontificii sui exordio Saxonum vicum validus ignis invasit*. Aliæ sunt gabathæ, quæ dicuntur interrasiles. Anastas. in Leone III: *Gabathas interrasiles novem, pensantes libras undecim*. Interrasiles dictæ, quia erant quasi derasæ, id est, puræ et simplices sine cælatura. Idem in Gregorio IV: *Gabathas interrasiles quinque cum pedibus suis*. Sic aurum interrasile quasi derasum et æquatum. Plin., lib. xii, cap. 19: *Coronas ex cinnamo, interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit imperator Vespasianus Augustus*. Hanc interpretationem juvat idem lib. xvii, cap. 23: *Deraso cortice quatenus obruatur, unde et rasilem voluit deprimere sulco*. Gabathæ fiebant in modum leonum vel aliarum belluarum. Idem in eodem: *Item gabatham saxiscam habet in modum leonis*. Gabathis insculpebantur gryphes et aliæ belluæ. Anastas. in Leone III: *Gabathas argenteas habentes gryphes deauratas*. Et ibid.: *Gabata saxiscæ in modum leonis*. Gabathæ pendeabant in pergula ante altare. Anastas. in Leone III: *Necnon et gabathas fecit ex auro purissimo quindecim cum gemmis pendentes in pergula ante altare*. Gabathæ genus patiuæ veteribus notum. Martial., lib. vii, ep. 47:

Transcurrunt gabathæ, volantque lauces.

¹ Amulas superauratas paria duo pendentes. Fibulatoria numero quinque. De armis seu amulis dictum est supra. Fibulatoria sunt vestes ecclesiasticæ, ut dalmaticæ et similes quæ fibulis connectuntur. Anastas. in Leone IV: *Fibulatoria majora et minorâ quinque*. Trebell. Pollio in Claudio: *Saga fibulatoria*. Fibula est vinculum ex auro, argento vel ære, quo vestes subnectuntur. Eo sensu conjunctivam velut fibulam apponi, ad conjungendas partes orationis, ait Tertull. advers. Hermogen.: *Nam et artem velut fibula conjunctivæ ad connexam orationi appositum est*. Hinc fibula pro ipsa veste fibulata. Leo Ostiens. *Chronic. Cast.*, lib. i, cap. 28: *Phialis quoque et humilis, bocis, ac fibulis auri purissimi*. Virg., *Æneid.* iv:

Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

Valer. Flacc. *Argon.* i:

At tibi collectas solvit jam fibula vestes.

His affinia sunt campestria, seu succinctoria, quibus juvenes succingebantur, cum se exercerent in

B Campo Martio: unde et campestrium nomen. August. de Civit. Dei, lib. xiv, cap. 16: *Et fecerunt sibi campestria, id est, succinctoria genitalium: porro autem campestria Latinum quidem verbum est, sed ex eo dictum quod juvenes qui nudi exercebantur in campo pudenda operiebant, unde qui ita succincti sunt campestratos vulgus appellat*. Unde campestrati, succinctoria habentes. Luitprand., lib. vi, cap. 4: *Adducti sunt autem duo pueri nudi, sed campestrati, id est, succinctoria habentes*.

² Aquamanile argenteum par unum. Aquamanile est vas e quo aqua funditur manus lavandi causa. Anastas. in Sixto III: *Aquamaniles argenteos, pensantes singulos libras octo*. Paulus in L. 3, ff. de *supplect. legat.*: *Vasa aquaria, pelves, aquimanilia*. Varro de Vit. pop. Rom., lib. ii: *Urceolum aquamanile vocamus, quod eo aqua in trulleum effundatur*. Aquamanus Anastas. inf. in Leone III: *Fecit aqua manus auri pempti deauratas paria duo*.

C ³ Et collare aureum cum gemmis pendentibus. Collare est monile e gemmis, colli mulierum ornamentum. Virgil. *Æneid.* i:

. Colloque monili bacatum.

Ammian., lib. xx: *Jubebatur diadema proferre, negansque unquam se habuisse uxoris colli, vel capitis, possebatur*.

⁴ Et faciem altaris et confessionem cum regulis vestivit argento. Regulæ sunt virgæ ex auro, argento vel ære, vel ferro, e quibus ducuntur vela ante altare vel sacras imagines. Paul. Varnefrid. de Gest. Longobard., libr. iii, cap. 6: *Multos in itinere negotiatione sua deceperunt, venundantes regulas æris, quæ ita nescio quomodo erant coloratæ, ut auri probati atque examinati speciem simulerent*. Aliis locis regulares vocat Anastas. in Stephano IV: *Fecit enim et tres regulares argenteos super rugas, per quas ingrediuntur ad altare, ubi imagines in frontispicio constitutæ sunt*. Idem in Adriano: *In introitu Ecclesiæ presbyterii, ubi et regularem ex argento investito fecit, et posuit super eundem regularem præfatas tres imagines*. In superiori vero ruga, id est, in medio presbyterii, faciens aliam regularem ex argento investito. Idem in Leone III: *Vela modica de stauraci quatuor, quæ pendent in regulari ante imagines*. Et infra: *Fecit et columnas argenteas sex, et regulares duos ex argento purissimo, pensantes simul libras octyaginta*. Idem in Pachali: *Fecit etiam ante vestibulum altaris regularem investitum ex laminis argenteis*.

⁵ Coronulas argenteas numero quinque. Coronæ vel coronulæ aureæ, vel argentæ, erant donaria quæ sæpius offerebantur a fidelibus, ut infra hoc loco: *Necnon et coronulam auream cum cruce pendentem super altare*. Coronula est diminutivum coronæ: rursus diminutivum coronulæ est cornula. Math. Paris ad ann. 1247: *Et cornula aurea quæ vulgari-ter garlanda dicitur. Inde manavit vernaculum cornette*.

^a Hic fecit in ecclesia sanctæ Dei Genitricis ad Præsepe, per circuitum super columnas regulare ^b candelabrum ad instar ecclesiæ beati Petri apostoli. Fecit et ibidem in oratorio sancto quod Præsepe dicitur imaginem auream Dei Genitricis amplectentem Salvatorem Dominum Deum nostrum, ^c cum gemmis diversis, pens. libras quinque. Hic renovavit tectum sancti Chrysogoni martyris, et cameram, sive parietum picturas, cyhorium autem de argento, seu arcus quinque, pens. in unum libras, ^d ccxx : ubi obtulit coronas argenteas quatuor, pharacanthara duo, patenam argenteam unam, calicem argenteum unum, seu etiam et vestes altaris, nec non et ^e vela serica alba, ornata blatto, circumquaque pendentia.

^f Construxitque monasterium erga eundem titulum sanctorum martyrum Stephani, Laurentii, atque Chrysogoni, constituens ibidem abbatem et monachorum congregationem ad persolvendas Deo laudes in eodem titulo diurnis atque nocturnis temporibus ordinatam ^g secundum instar officiorum ecclesiæ beati Petri apostoli, ^h segregatam videlicet a jure potestatis ⁱ presbyteri prædicti tituli, in quo monasterio pro sustentatione ibidem idem ipse sanctissimus vir prædia, et dona, atque familiam largitus est.

VARIANTES LECTIONES.

^a Cod. Luc., candelabrorum.

^b Cod. Luc., ornatum cum.

^c Al., ccx.

^d Cod. Luc., ad instar.

^e Al., presbyterii.

Et diversi alii fideles et amatores Domini nostri Jesu Christi in eodem monasterio sanctorum Stephani, Laurentii atque Chrysogoni, prædia et dona devotissimi contulerunt. Simili etiam modo renovavit monasterium sanctorum Joannis evangelistæ, Joannis Baptistæ, et sancti Pancratii secus ecclesiam Salvatoris antiquitus ^g institutum, quod ab omni ordine ^h monachico exstiterat nimia incuria destitutum. In quo prædia et dona contulit, et quæ invenerat de ipso monasterio alienata, reddito pretio in eundem locum restituit : ubi et congregationem monachorum et abbatem constituit ad persolvenda ⁱ quotidie sacra officia laudis divinæ in basilica Salvatoris Domini nostri Jesu Christi, quæ Constantiniana nuncupatur juxta Lateranis, diurnis nocturnisque ^j temporibus ordinata, juxta instar officiorum ecclesiæ beati Petri apostoli.

Item imaginem sanctæ Dei Genitricis antiquam deargentavit, ac investivit argento mundissimo, pens. lib. quinquaginta. Item fecit patenam auream magnam cum diversis lapidibus, pens. lib. xxvi. Et calicem similiter cum gemmis, pens. lib. ^k triginta quatuor. Similiter et Evangelia aurea cum gemmis, pens. lib. quindecim. ^l Fecit autem et tectum noviter simul, et cameram sancti Andree apostoli ad

^f Cod. Luc., constructum.

^g Cod. Luc., monastico.

^h Al., quotidie officia in ecclesia Salvatoris, etc.

ⁱ Al., horis.

^j Al., xxix.

VARIORUM NOTÆ.

^a Hic fecit in ecclesia sanctæ Dei Genitricis ad Præsepe per circuitum super columnas regulare candelabrorum ad instar ecclesiæ beati Petri apostoli. Regulare candelabrorum est linea seu ordo candelabrorum, quæ ordine disposita erant. ALTASERRA.

^b Vela serica alba ornata blatto, id est, blatteo limbo. Blatta idem est quod purpura. Trebellius Pollio in Claudio : Cum ab eo uxor peteret ut unico pallio blateo serico uteretur, ille respondit : Absit ut auro fila pensentur ; libra enim auri tunc libra serici fuit. Gregor. Tur., Hist. lib. II, cap. 38 : Igitur ab Anastasio imperatore codicillos de consulatu accepit, et in basilica beati Martini tunica blatea indutus et chlamyde. ALTASERRA.

^c Construxitque monasterium erga eundem titulum sanctorum martyrum Stephani, Laurentii, atque Chrysogoni, constituens ibidem abbatem et monachorum congregationem, ad persolvendas Deo laudes in eodem titulo diurnis atque nocturnis temporibus ordinatam, ad instar officiorum ecclesiæ beati Petri apostoli. Basilica sancti Chrysogoni martyris est titulus cardinalis. In eo Gregorius III condidit Monasterium, et in eo instituit abbatem et congregationem monachorum, ad celebrandum divinum officium per diem et noctem, ad exemplum ecclesiæ beati Petri. Ab ecclesia beati Petri ad alias omnes sæculares et regulares manavit mos celebrandi divina officia suis horis die nocturne. Et hæ sunt quæ dicuntur Hora canonice, quia divina officia recitantur certis horis videlicet hora matutina, prima, tertia, sexta, nona vespera. Anastas. in Adriano : Porro et in basilica beatæ Eugenie monasterium puellarum noviter ibidem a fundamentis edificans, constituit ut jugiter illic Deo canerent laudes, videlicet hora prima, tertia, sexta, nona, vespera, matutina. Augustin., de Tempor., serm. 55 : Et ideo rogo vos, fratres charissimi, ad vigiliis maturius sur-

^d gite, ad tertiam, ad sextam, ad nonam ante omnia convenite. Idem, serm. 78, de Tempore : Attentius tamen rogo et admoneo, fratres, ut ad vigiliis maturius surgere studeatis ; ad tertiam, ad sextam, ad nonam feliciter veniatis. Similiter Gregorius III monasterium restituisse memoratur infra hoc loco, juxta basilicam Lateranensem, ad celebranda ibi officia diurno nocturnoque tempore, in star officiorum ecclesiæ beati Petri. Et Adrianus instituit ut in monasterio Honorii papæ Horæ canonicæ celebrarentur, ut in Ecclesia Lateranensi. Anastas. in Adriano : Et constituit eos, ut in basilica Salvatoris, quæ et Constantiniana dicta est, juxta Lateranense patriarchium posita, et officia celebrarent, hoc est, matutinam horam, primam, tertiam, sextam, sed et nonam etiam et vespertinam. Idem statuisset memoratur infr. in monasterio sancti Laurentii. ALTASERRA.

^e Segregatam videlicet a jure potestatis presbyteri prædicti tituli. Gregor. III condidit monasterium in ecclesia sancti Chrysogoni martyris, quæ est titulus cardinalis, exemptum tamen a jurisdictione presbyteri cardinalis dicti tituli : quia generaliter servatur in Urbe, ut ullum monasterium titulo cardinali sit subjectum, cap. Dilectus extr. de capell. monach. ALTASERRA.

^f Fecit autem et tectum noviter, simul et cameram sancti Andree apostoli ad sanctum Petrum apostolum, quod depinxit. Ecclesias depingi moris antiqui est. Anastas. infr. hoc loco : Hic etiam basilicam sancti Calixti pontificis et martyris, pene a fundamentis dirutam, novis fabricis cum tecto construxit, ac totam depinxit. Et infra : Item basilicam sanctæ Dei Genitricis, quæ in Aquiro dicitur, in qua antea diaconia, et parvum oratorium fuit, eam a fundamentis longiorem et latius construxit atque depinxit. De quo fusiùs dixi in Gregor. Tur., lib. II, cap. 17. ALTASERRA.

Petrum apostolum, quam depinxit, et fecit a basilica imaginem auream in gemma beati apostoli, pens. lib. octo, ¹ et intra confestim argenteo, quod deauravit auro puris- etiam basilicam sancti Calixti pontificis et pene a fundamentis dirutam novis fabricis construxit, ac totam depinxit. Ubi contulit patenam simul et calicem, et ² vestem altaris. Tectum basilicæ sanctorum Processi et Martiano construxit, subposita pila fabricis fortissimè eorumdem sanctorum veneranda corpora mentum murorum basilicæ sanctæ. Item in beati Genesii martyris tectum noviter restauravit et altare erexit in nomine Salvatoris Domini Jesu Christi, in quo contulit patenam argenteam, et calicem, seu coronam argenteam cum sex; necnon et coronulam auream cum adentem super altare.

In basilica sanctæ Dei Genitricis, quæ ad Marcitum, tectum vetusta incuria demolitum, fecit ad purum, et cum calce abundantissima, in plumbis a novo restauravit, et quæque vitæ ejusdem tecti fuerant dissipata novo restituit.

In basilica sanctæ Dei Genitricis, quæ in Aquilæ, in qua antea diaconia et parvum orato-

rium fuit, eam a fundamentis longiorem et latiorè construxit atque depinxit. Item diaconiam sanctorum Sergii et Bachi, sitam ad beatum Petrum apostolum, in qua pridem parvum oratorium erat, a fundamentis ampliori fabrica dilatavit. Et concedens omnia quæ in usum diaconicæ existunt, statuit perpetuo tempore pro sustentatione pauperum in diaconicæ ministerio deservire.

Item in cœmeterio sanctæ Petronillæ stationem annuam dari insituit, ubi obtulit coronam auream, calicem et patenam argent., seu alia diversa ad ornatum ecclesiæ pertinentia. Item ³ accubita quæ sunt ad beatum Petrum in ruinis posita a fundamentis noviter restauravit atque depinxit. Item basilicam beati Marci, sitam foris muros hujus civitatis Romana via Appia, ejus tectum dirutum a novo fecit. Item in ecclesia beati Pauli apostoli mutavit trabes numero quinque, atque totum ejusdem basilicæ tectum ab arcu altaris, usque ad regias resarcivit ac restauravit. Mutavit autem trabes in sancta Dei Genitrice ad Præsepe numero quinque. Fecit vero a novo ecclesiam sanctorum Marcellini et Petri juxta Lateranis, etiam cœmeterium beatorum martyrum Januarii, Urbani, Tiburtii, Valeriani et Maximi, ⁴ et eorum tectum in ruinis positum a novo ⁵ perfecit. ⁶ Hujus temporibus plurima pars murorum hujus civitatis

VARIANTES LECTIONES.

¹ et introgressionem.

² Luc., vestes.

³ detecti.

⁴ Luc., accubitus qui; al., ad accubita.

⁵ Cod. Luc., tecta in ruinis posita; Mansi, tectum et eorum.

⁶ Cod. Luc., refecit; Mansi, refecto.

VARIORUM NOTÆ.

¹ accubita quæ sunt ad beatum Petrum in ruinis fundamentis noviter restauravit atque depinxit. ² imò proprie est lectulus tricliniarius, in quatuor opularum causa. Lamprid. in Heliogabon cubit in accubitis facile, nisi iis quæ pinnarum haberent, aut plumas perdicum subapice culcitras mutans vilioribus amicis folles bitis sterneret. Interdum accubitum significat seculum, in quo accubita disponebantur. Analeone III: *Itemque fecit in patriarchio Lateranensi miræ magnitudinis, in quo loco et collocavit. Et infr. eod.: Fecit et atrii domus quæ etiam et accubitos collocavit. Idem in IV: Nam et accubitum quod dominus Leo bonæ memorie Papa III a fundamentis construxerat, et ramenta quæ ibi paraverat præ nimia revulsiōne antecessorum pontificum deleta sunt, natalis Domini nostri Jesu Christi secundum talem dominus Gregorius quam et dominus Servatus recordationis, ibidem minime epulabantur. ³ vero beatissimus et summus præsul Leo IV cum sub nimia delectatione omnia ornamenta sive alia inde deleta fuerant, noviter reparavit, et ad iustitiam magnifice revocavit. Inde restituendus mendosus ejusdem in Gregorio IV: Fecit etiam altarii pro quiete pontificis, ubi post orationes des, vel missarum officia, ejus valent membra hospitium parvum, sed honeste constructum. ⁴ ista accubita, quæ erant scilicet ad basilicam atri. ALTASERRA.*

⁵ Hujus temporibus, etc. Anno septingentesimo octavo Luitprandus Longobardorum rex Rossionide cinxit, eo quod Trasamundus Spontius Godescalcus Beneventanus duxes, sibi inveniunt in amicitia Romani pontificis. Quare us anno septingentesimo quadragésimo pri-

⁶ mo duplicem legationem ad Carolum Martellum majorem domus regis Francorum cum clavibus sancti Petri et particulis catenarum misit, duplicemque ad eum scripsit epistolam eo consilio, ut eos a tanta oppressione Longobardorum liberaret, inquit Anastasius, qui unius quidem tantum legationis meminit obitæ per Anastasium episcopum et Sergium presbyterum. Sed duplicem legationem ad Carolum a Gregorio missam habemus ex continuatore Fredegarii, qui cap. 110 scribit Gregorium, non solum opem Caroli contra Longobardos implorasse, sed etiam contra imperatorem, qui, ut ait Baronius, concitaverat regem Longobardorum contra Ecclesiam Romanam: *Eo tempore, inquit continuator, bis a Roma beatus papa Gregorius claves venerandi sepulcri cum vinculis sancti Petri et muneribus magnis et infinitis, legationem (quod antea nullis auditum aut visum temporibus fuit) memorato principi (nempe Carolo) destinavit. Cujus duplicis legationis hæc ratio profertur ab eodem Anonymo: Eo pacto patrat, ut ad partes imperatoris recederet et Romanum consulatum (seu patriciatum) præfato principi Carolo sanciret. Gregorium non solum contra Longobardos, sed etiam contra imperatorem auxilium postulasse, expresse legitur in Annalibus Metensibus, qui in collectione Historicorum Francorum Duchesnii existant. Anno 751, Carolus princeps, domitiis circumquaque positis gentibus, dum ea quæ pacis erant infra sui regiminis terminos disponderet, bis eodem anno legationem beatissimi Gregorii papæ ab apostolica sede directam suscepit. Qui sibi claves venerandi sepulcri principis apostolorum Petri, ejusdemque pretiosa vincula cum muneribus magnis delatis obtulerunt: quod antea nulli Francorum principi a quolibet præsule Romanæ urbis directum fuit. Epistolam quoque decreto Romanorum principem sibi prædictus præsul Gregorius miserat,*

Romanæ restaurata est. Alimoniam quoque artificum A et pretium ad emendam calcem de proprio tribut.

VARIORUM NOTÆ.

quod sese populus Romanus, relicta imperatoris dominatione, ad suam defensionem et invictam clementiam convertere voluisset. Ex quo etiam liquet duplicem legationem illam pertinere ad annum 741, Gregoriumque a Carolo petiisse ut ab imperatoris parte recederet. Quid legationibus litterisque Gregorii III responderit Carolus, nullus veterum prodidit; sed eas Carolo gratissimas accidisse, nos edocet Continuator Fredegarii, qui in sua Appendice scribit: *Ipsæ mirifico ac magnifico honore ipsam legationem recepit, munera pretiosa contulit, atque cum magnis præmiis cum suis sodalibus missis Grimonem abbatem Corbeiensis monasterii et Sygobertum reclusum basilicæ sancti Dionysii martyris Romam ad limina sancti Petri et sancti Pauli destinavit.* Cum hæc legatio Carolo gratissima fuerit, non dubium quin per missos Luitprando regi bellum denuntiavit, nisi ditione Romana quamprimum excederet, et Luitprandum, ejus minis ab incæpto deterritum, Papiam unde venerat rediisse, retentis tamen, ut habet Anastasius, oppidis quatuor quæ occupaverat, quæ postea sub Zacharia Gregorii successore restituta sunt, ut ibidem dicemus. Auxilia pontifici promississe Carolum dubitandi etiam locus non est, sed cum eodem anno 741 obierit, ea præstare non potuit. Porro ex his Continuatoris Fredegarii et Annalistarum Metensis verbis deducitur consulatum, seu, ut auctor Criticæ Baronii fuse explicat, patriciatum Carolo Gregorium III obtulisse, cum posterior dicat populum Romanum relicta imperatoris dominatione ad suam defensionem Carolum vocasse. Patricii enim dignitas conferebatur illis qui ad defensionem Ecclesiarum et inopum adversus vim potentiorum eligebantur, ut liquet ex formula a Paulo Diacono in Hist. Longobard. in ms. Vaticano relata, qua princeps patricium renuntiabat: *Hunc honorem tibi concedimus, ut Ecclesiis Dei et pauperibus legem facias, et inde apud altissimum Judicem rationem reddas. Tunc induat eum imperator mantum, et ponat ei in dextro indice anulum, et det ei bombacinum propria manu scriptum: Esto Patricius misericors et justus. Tunc ponat ei in caput aureum circulum et dimittat.* Importabat patriciatus jus quoddam protectionis extraordinarium, ut explicat Marca, lib. 1 de Concordia, cap. 12 num. 1, quod Ecclesiis sibi non subditis, adversus potentiorum vim publicam aut privatam, impertiri solent illi qui alias ex munere suo ad id non obligantur; licet enim principes Ecclesiis in regnis suis constitutas ex officio tueri teneantur, illud tamen jus protectionis ordinarium est, et a jurisdictione pendet. Jus illud extraordinarium protectionis concedebatur proceribus viris, qui vocabantur *patroni, defensores, protectores, et advocati*, qui protectionem et defensionem singularem ecclesiis particularibus impendebant, præter eam quæ a regibus ex ordine disciplinæ publicæ exspectabatur. Sed patriciatus Ecclesiæ Romanæ, seu patricii Romanorum nomen, duo quædam complectebantur, et jurisdictionem, qua reges Francorum in Urbe ex consensu pontificis et populi Romani potiebantur, et protectionem, seu defensionem, quam Romanæ Ecclesiæ polliciti erant, quæ defensio facta cum Romanis Pontificibus initis constituta erat. Factorum illorum initium de protectione cum Ecclesia Romana conventorum confert Marca in hæc tempora, quibus Gregorius III se suamque Ecclesiam tuitioni Caroli Francorum ducis commisit; et protectionem istam novis quibusdam legibus, a Pippino rege Francorum et Stephano II pontifice Romano, qui patricii dignitatem Pippino et ejus filius attribuit, firmatam fuisse scribit. His itaque difficillimis temporibus Carolum Martellum patricium Romanorum et defensorem Ecclesiæ dictum esse, præter Fredegarii Continuatores laudatum, evidenter insinuant Carolus Magnus et Ludovicus Pius

imperatores: ille in d' visione regni sui anno 806 inter filios facta, in qua ait: *Super omnia autem jubemus ut ipsi tres fratres curam et defensionem Ecclesiæ sancti Petri simul suscipiant, sicut quondam ab avo nostro Carolo et beatæ memoriæ genitore Pippino rege, et a nobis postea suscepta est, et ut eam cum Dei adjutorio ab hostibus defendere nitamur, et justitiam suam, quantum ad ipsos pertinet et ratio postulaverit, habere faciant.* Idem habet Ludovicus Pius in divisione regni sui, quam Goldastus, tomo II Imperial. Constitut., et Baluzius, tomo I Capit., anno 837, auctor vero Criticæ Baronii rectius anno 835 factam existimat: *Super omnia jubemus atque præcipimus ut ipsi tres fratres curam et defensionem Ecclesiæ sancti Petri simul suscipiant, sicut quondam a proavo nostro Carolo et avo nostro Pippino, et beatæ memoriæ Carolo genitore nostro imperatore, et a nobis postea suscepta est.* Ex quibus concludendum est Carolum Martellum primum fuisse omnium principum Francorum, aut cujusque alterius gentis, qui Urbis Ecclesiæque Romanæ patrocinium suscepit. Qui plura hæc de re cupit, consulat Marcum laudatum, et Criticum Baronii ad annum 740. Ex legatione illa Gregorii III ad Carolum Martellum, penes quem Franciæ tunc omnis administratio erat, orta videtur origo nuntiorum apostolicorum in Francia. Tunc enim primum apocrisarii Romanæ sedis in Francia visi sunt, qui bis cum Carolo Martello egerunt, ut auxilio consilioque Romanis esset. Qui Romanum pontificatum post Gregorium III gesserunt, inquit Cointius in Annal. ecclesiast. Franc. ad annum 740, num. 7, il frequentius nuntios direxerunt in Franciam, resque eo devenit, ut præter legatos, qui pro novis causis emergentibus Roma mittebantur, apocrisarii apostolicæ sedis in comitatu regis assidue maneret, nec raro id muneris a Romano pontifice collatum est ei quem rex archicapellanum palatii sui constituerat. Pacius.

2. *Hujus temporibus, etc.* Ulionem Leo meditabatur Italiæ, ac præsertim pontificis, quem fautores Italiæ defectionis autumabat. Classi propterea insurrectæ præfecit Manem e suis ducibus valentiorum. *Aut imperator, ait Theophanes in Leone, contra Papam, atque recessum Romæ, ac Italiæ sæviebat: constructumque stolum magnum direxit adversus eum, Manem prætorem Cyberrotensium caput in eo constituens.* Interea pontifex rebus suis prospexerat legatione adornata ad Carolum Martellum Francorum principem, a quo petebat auxilia tum pro sancta sede, tum pro Romano populo, qui Leonis detrectabat imperium. De ea legatione loquuntur præ aliis Annales Metenses (Apud Duchesn. in Collect. Hist. Franc.), in quibus hæc leguntur: *Anno 741, Carolus princeps bis eodem anno legationem beatissimi Gregorii papæ ab apostolica sede directam suscepit.... epistolam quoque decreto Romanorum principum sibi prædictus præsul Gregorius miserat, quod sese populus Romanus relicta imperatoris dominatione, ad suam defensionem et invictam clementiam convertere voluisset.* — Ab eodem Carolo auxilia quoque flagitaverat adversus Longobardos (Epist. 5 et 6) Italiam opprimentes, multaque inferentes incommoda sanctæ sedi. Hanc vero Deus, nulla hominum ope interveniente, mirabiliter tuitus est adversus iram Leonis. Ejus namque classem inter Imperium et Italiam tempestas valida adorta est, partemque disjecit in scopulis, partem in altis fluctibus sepelivit. Nec tamen Leo ad meliorem frugem ob id rediit. At: *Tunc (Theophan. loc. cit.) impugnator Dei peramplius sæviens, cum Arabico sena teneretur adversus imagines, tribula capitata tertio parti Siciliæ, seu Calabria superimposuit. Ea vero quæ dicuntur patrimonia sanctorum principum apostolorum, quæ olim et Ecclesiis auri dimidium et tria conferebant argenti talenta publicæ rationi exsolvi præ-*

us temporibus Galliensium castrum recuperast, pro quo quotidie expugnabatur ducatus is a ducatu Spoletino, dans pecunias non frasimundo duci eorum, ut cessarent bellationes, ¹ potuit causa finire, et in compage reipublicæ, atque in corpore Christo dilecti Romani annecti præcipit.

Beati vestes de ² altari in ecclesia Salvatoris Itriciis, sanctorum apostolorum Petri et Pauli, Andreae, ³ et cæterorum in diversis ecclesiis. In Centumcellensium civitate muros dirutos fundamentis fortissime construi fecit, ^b et hoc ⁴ ut, secundum constitutum quod a collegio ⁵ coram sacro corpore beati Petri factum celebrandis solemnibus vigiliis atque mis-

tristi Domini nostri Jesu Christi sanctæque

VARIANTES LECTIONES.

et potuit causam finire.

¹ Luc., ad altaria in ecclesiis sancti Salvatoris; ² in ecclesia sanctæ Dei Genitricis, sanctorum. ³ et cætera in diversis ecclesiis.

VARIORUM NOTÆ.

viderare etiam ac describere natos mares ju-Pharaon quondam eos qui erant ex Hebræis. — rem Imperium novo hoc Pharaone imperibiles æque plagas est passum ac veteri sub ole olim Ægyptus afflicta erat. In illud Sarumpentes provincias devastaverunt. Fames ac pestis earum desolationem perlexerunt : b calamitatis incrementum horribili terræ-æcipuæ illius urbes subversæ plerisque videribus contriverunt. Cæterum quod maloniam pessimum hic divina iræ maniceps imsubditis importavit, successorem iis reliquit am Constantinum Copronymum, qui et imit omni scelerum genere parenti longe aute-

ius temporibus Galliensium castrum recupera- pro quo quotidie expugnabatur ducatus Ro- ducatu Spoletino, dans pecunias non parvas. e Longobardorum Italia divisa erat in ducagulae provincie ducatus dicebantur, ut duomanus, ducatus Spoletinus, ducatus Foroju- Paul. Varnefrid., de Gest. Longobard., lib. iv, : Circa hæc tempora mortuo apud Forum Julii duce Foroju-liensi, ducatum Ilago regendum. Apud Spoletum quoque Theuldclapis defuncto, em civitati ductor efficitur. Per hæc tempora omnia multa passa est a Luitprando rege ardorum, ob causam Trasimundi, ducis Spo- qui Romam rege persequente confugerat, et in Romano obsidione ablatae sunt quatuor Aperia, Hortas, Polimartium et Blera, de- las. in Zachar. ALTASERRA.

hoc constituit ut, secundum constitutum quod lo sacerdotum coram sacro corpore beati Petri est, pro celebrandis solemnibus vigiliis atque in Domini nostri Jesu Christi sanctæque ejus is, sanctorum apostolorum, vel omnium sancto- rigrum ac confessorum, perfectorumque justo- in orbe terrarum requiescentium, ut in orato- ini eorum dedicato, intra ecclesiam beati Petri sub arcu principali a monachis vigiliæ celebra- et a presbyteris hebdomadariis missarum so- Constitutum hoc continet duo capita. Unum, æ sanctorum apostolorum, martyrum et con- n toto orbe quiescentium celebrarentur a eris hebdomadariis. In ecclesia beati Petri esbyteri hebdomadarii, qui per hebdomadas celebrabant : de quibus Anastas. in Hilario, ALTASERRA.

A ejus Genitricis, sanctorum apostolorum, vel omnium sanctorum martyrum, ac confessorum perfectorum- que justorum in toto orbe terrarum requiescentium, ut in oratorio nomini eorum dedicato, intra ecclesiam beati Petri apostoli sub arcu principali a monachis vigiliæ celebrarentur, et a presbyteris hebdomadariis missarum solemnibus ; ^c iisdemque institutis disposuit ut in cœmeteriis circumquaque positis Romæ in die Natalitiorum eorum luminaria ad vigiliis faciendas, et oblationes de patriarchio per oblationarium deportarentur ad celebrandas missas, per quem præ- viderit pontifex, qui pro tempore fuerit, ^d sacerdotem.

Hic fecit ordinationes tres per mensem Decem- brem, presbyteros viginti quatuor, diaconos tres, ^d episcopos per diversa loca numero octuaginta, qui

¹ Al., ut servata sunt secundum constitutum quod, etc.

² Al., de sacro corpore, etc.

³ In al., sacerdotes; et desunt cætera, sed statim continuatur vita Zacchariæ.

^c Iisdemque institutis disposuit, ut in cœmeteriis circumquaque positis Romæ in die natalitiorum eorum luminaria ad vigiliis faciendas, et oblationes de Pa- triarchio per oblationarium deportarentur ad celebra- das missas, per quem præviderit pontifex, qui pro tempore fuerit, sacerdotem. Gregorii III constitutum est ut in die natalium apostolorum et martyrum, in cœmeteriis luminaria ad vigiliis celebrandas, et oblationes, id est, panis et vinum, ad missas celebra- das, et patriarchio Lateranensi deportentur per oblationarium, quod ante constitutum a Joanne III, ut observatum est ex Anastas. in Joanne. Oblationa- rius est subdiaconus, qui oblationes, id est panem, vinum destinatum sacrificio missæ, suscipiebat a manu pontificis, et deinde eum tradebat archidia- cono. Ordo Romanus de offic. missæ : (Oblationes autem a Pontifice suscipit Subdiaconus, et ponit in sindonem qui eum sequitur, quam tenent duo Acoliti. Et infra. Deinde Archidiaconus suscipit oblatas duas de Oblationario, et dat Pontifici, etc. ALTASERRA.

^d Episcopos per diversa loca, etc. Bonifacius epi- scopus ad Germaniæ conversionem olim missus, rationem eorum quæ illic venerant pontifici reddiderat per suas litteras. Quare pontifex grati animi æstimationis causa archiepiscopi dignitatem illi contulit, misitque pallium, quo tempore uti eodem deberet significans : Tibi sacri pallii direximus manus, quod B. Petri apostoli auctoritate suscipiens induaris; atque inter arch. episcopos unus, Deo auctore præcipimus ut censearis. Qualiter autem eo utaris, ex mandato apostolico informatus agnosce. Itaque dum missarum solemnibus agis, vel episcopum te contigerit consecrare, illo tantummodo tempore eo utaris (Greg. III, ep. 1, ad Bonif.). Præterea facultatem ei concessit creandi episcopos juxta leges sacrorum canonum : Præcipimus, ut juxta sacrorum canonum statuta, ubi multitudo excreverit fidelium, ex vigore apostolicæ sedis debeas ordinare episcopos, pia tamen contemplatione, ut non vilescat dignitas episcopatus (ibid.). — Baptizari oportere docet in nomine sanctissimæ Trinitatis, quos pagani alio modo baptizaverint. Equina carne Christianos vesci prohibere eum jubet, severamque transgressoribus pœnam imponere. Pro defunctis orandum, eorumque a presbyteris in missæ sacrificio mentionem faciendam. Consilium dandum ne plusquam semel et iterum quis nuberet. Parricidio pœnitentiam, quoad vita superesset, injungendam, nec nisi in mortis articulo communionem iis dandam. Homicidarum instar eos habendos qui mancipia ad

etiam a venerabilem Vulcarium partibus Franciæ in A kalendas Decembris. Et cessavit episcopatus ejus dies civitate Vienna dato pallio archiepiscopum constituit. quatuor. Qui sepultus est in basilica beati Petri apostoli quarto

VARIORUM NOTÆ.

imolandum paganis venderent. Episcopi consecrationem semper faciendam coram duobus aliis episcopis. De his omnibus illum admonet. — Deinde cura Bonifacius ipse venisset Romam, trinas ei discendenti dedit litteras : primas ad episcopos omnes, presbyteros et abbates, quos in itinere habuisset obvios, eos enim hortabatur ne ullum detinerent morarenturque ex ecclesiasticis eorum jurisdictionis, si qui cum Bonifacio ad infidèles convertendos vellent proficisci; Alteras ad proceres populunque provinciarum recens conversarum; eosque deprecabatur ut propria ejus ministerium auctoritate fulcirent, proscriberentque e suis dittonibus quotquot superstitiones idololatricas reliquas ibidem fecerat. Tertias vero ad episcopos Bajoariæ et Germaniæ, quibus se declarasse significat vicarium suum apostolicum in eorum diocesisibus Bonifacium, fecisseque ei potestatem convocandi synodos ubicumque expedire visum esset, ac sanctæ sedi nuntiandi quidquid in eis factum esset. — Reversus Bonifacius ad missionem suam, Bajoariam inquit, ubi reperit omnigenam in clero corruptelam, ob episcoporum inopiam; dum unus duntaxat vastam eam provinciam moderabatur, idemque nec cathedrali urbem, nec territorium habebat. Quare is alios tres ibi constituit ducis procerumque accedente consensu, et cathedrales quatuor erexit

Salisburgensem, Frisingensem, Ratisponensem, et Passaviensem; quæ omnia nuntiavit pontifici. Illic autem nihil eorum improhans : Quia, inquit, indicasti perrexisse te ad gentem Bajoariorum et invenisse eos extra ordinem ecclesiasticum viventes, dum episcopos non habeant in provincia, nisi unum nomine Vivilo, quem nos ante tempus ordinavimus, et quia cum assensu Orilonis ducis eorundem Bajoariorum seu optimalium provinciarum illius, tres ordinasses episcopos, et in quatuor partes provinciam illum divisisses, id est in quatuor parochias, ut unusquisque episcopus suam habeat parochiam, bene et satis prudenter peregristi. *frater, quoniam apostolicam præceptionem ex nostra vice implesti, et sicut tibi præcipimus ita peregristi* (Ejusd. epist. 7, ad eumd. Willib., in Vita sancti Bonifacii, cap. 51). Cum Gregorius renuntiavit archiepiscopum Bonifacium, nullam in iis provinciis metropolim exererat, haud hæere eum volens particulari ulli episcopatu, ut generalem omnium curam susciperet. **SOMMER.**

^a Ven. Vulcarium partibus Franciæ in Vienna dato pallio archiepiscopum constituit. Archiepiscopus dicitur constitui dato pallio, quia per pallium confertur plenitudo pontificalis officii, cap. Nisi de auctor. et usu pallii. **ALTASERRA.**

SANCTI GREGORII III

ROMANI PONTIFICIS

SCRIPTA QUÆ EXSTANT.

EPISTOLÆ.

(Mansi, Conc. Collect. tom. XII.)

EPISTOLA PRIMA.

GREGORII PAPÆ III AD BONIFACIUM ARCHIEPISCOPUM.

Mitti illi pallium archiepiscopale, docetque quomodo uti eo debeat. Potestatem facit novos episcopatus instituendi. De quodam presbytero, et de diversis ejus interrogationibus respondet.

Reverentissimo ac sanctissimo fratri Bonifacio coepiscopo ad illuminationem gentis Germaniæ, vel circumquaque in umbra mortis morantibus gentibus in errore constitutis ab hac apostolica sede [Edit. Rom., *Dei Ecclesia*] directo, Gregorius servus servorum Dei.

^a Magna nos habuit gratulatio lectis sanctissimæ fraternitatis tuæ litteris, cum in eis, relecta serie,

^a Magna nos habuit. Hanc vero Gratianus idem, 16, quæst. 1, *Præcipimus*, Gregorio juniori attribuit. Quo nomine licet Gregorio III designare interdum solerent, ut dixi, hunc tamen a Gratiano non intelligi eo liquet, quod eandem epistolam Gregorio II diserte tribuat, 13, quæst. 2, *Pro obventibus*, et de consecrat., dist. 4, *Quos a paganis*. Et Gratiano favet quod in quibusdam manuscriptis in hujus epi-

stolæ fine reperitur, Domini nostri Jesu Christi gratia plurimos te a gentilitate et errore ad veram fidei agnitionem convertisse. Quod quia divina institutione docemur in parabolis cui quinque talenta credita fuerant, alla quinque fuisse lucratum (*Matth. xxv*), in talis commercii lucro cum tota plaudimus Ecclesia. Hinc jure tibi sacri pallii direximus munus, quod beati Petri apostoli auctoritate suscipiens induaris, atque inter archiepiscopos unus, Deo auctore, præcipimus ut censearis. Qualiter autem eo utaris, ex mandato apostolico informatus agnosce [*Rom., agnosces*]. Itaque dum missarum solemniam agis, vel episcopum te contigerit consecrare, illo tantummodo tempor-

stolæ fine legitur : *Hucusque Gregorius a primo secundus, hinc Gregorius a secundo junior, id est tertius*. Quibus verbis Gregorio II perspicue ascribitur. Cæterum Gregorii III epistolam esse, vel missi a Bonifacium pallii mentio declarat. Missum quippe Gregorio III tradit auctor Vitæ Bonifacii, lib. 1, cap. 51. Huic ergo rectius in eadem Vita tribuitur, et apud Ivonem, parte x, cap. 179. **SIMOND.**